

INHOUD

Voorwoord	1
Colofon en praktische informatie	2
Achter de schermen van het Stadsarchief	3
Het sluikblad "Vrij Volk" (1943-1946)	4
De Leuvense Koeienschieters	6
Geheimschrift of een leeg register in het Stadarchief?	8

Blijf via onze website www.salsa-archief.be op de hoogte van alle activiteiten van SALSA! en volg het laatste nieuws over het stadsarchief via de facebookpagina www.facebook.com/stadsarchiefleuven

SALSA! vzw

Samen Actief voor het Leuven StadsArchief SALSA! Nieuwsbrief is een driemaandelijks nieuwsbrief, uitgegeven door SALSA! vzw, de Vriendenkring van het Leuven Stadsarchief. Het abonnement is inbegrepen in de lidmaatschapsbijdrage voor de vzw.

Beste Salsa!-leden,

We zetten het najaar in met bijzonder goed nieuws: **binnen het Itinera Nova-project werd een indrukwekkende mijlpaal bereikt**. Na vijftien jaar geduldig scannen door een onvermoeibare ploeg vrijwilligers zijn alle miljoenen pagina's van de Leuvense schepenbankregisters nu digitaal beschikbaar. Een waar huzarenstukje! Dankzij dit gigantische werk kunnen andere vrijwilligers voortbouwen op hun inspanningen door de middeleeuwse teksten te transcriberen naar leesbaar Nederlands. Zo groeit de databank jaar na jaar. Inmiddels zijn al meer dan 104.000 akten uit de 14de en 15de eeuw online doorzoekbaar via www.leuven.be/itineranova: een schatkamer voor wie de geschiedenis van Leuven en haar inwoners beter wil leren kennen.

Vrijwilligers staan niet alleen bij Itinera Nova centraal, maar vormen in het algemeen een vaste waarde in de werking van het Stadsarchief. Zij sorteren foto's, schonen archiefstukken, begeleiden workshops, scannen en hertalen akten en dragen zo mee zorg voor het duurzaam bewaren en toegankelijk maken van de archiefbestanden en collecties die het Stadsarchief herbergt. Als dank voor hun inzet werden ze eind juni uitgenodigd voor een uitstap naar Museum Oudenaarde en de Erfgoedsite Ename. Ook als vriendenkring dragen wij de vrijwilligers een warm hart toe. Daarom zetten we hun engagement en bijdrage graag regelmatig in onze nieuwsbrieven in de kijker.

Met de herfst in aantocht kijken we uit naar een van de vaste hoogtepunten van het jaar: de **Open Archiefdag**, die dit jaar doorgaat op **zaterdag 11 oktober**. Ditmaal staat de band tussen de stad Leuven en de oude universiteit centraal, in het kader van de viering van 600 jaar universiteit in Leuven. Bezoekers kunnen een nieuwe expo ontdekken, deelnemen aan rondleidingen en lezingen en in gesprek gaan met medewerkers van het archief. Eén van de lezingen zal dieper ingaan op de archivalia die in het Stadsarchief en in het Leuvense Rijksarchief bewaard worden en die een cruciale rol spelen voor ons begrip van de geschiedenis van de oude universiteit. Het precieze programma kunnen jullie in de loop van september terugvinden op de website van het Stadsarchief.

Tot onze grote spijt kan de boekenverkoop van onze vriendenkring, die traditioneel plaatsvindt op de Open Archiefdag, dit jaar niet doorgaan. Door een tentoonstelling van Stad en Architectuur, die in september en oktober een groot deel van de gang van Tweebronnen zal innemen, was er helaas geen geschikte ruimte beschikbaar. Een druk cultureel najaar maakte het ook onmogelijk om uit te wijken naar een ander moment. Toch kijken we ernaar uit om in 2026 opnieuw een mooie editie van de boekenverkoop te organiseren. Verder trekken we dit najaar met Salsa! letterlijk de stad in, met een **begeleide wandeling langs de Dijle en de Voer** door onze gids en bestuurslid Jules Audiens. Meer informatie hierover volgt binnenkort.

Intussen valt er vanuit het Stadsarchief zelf nog heel wat te melden. Na enkele jaren van intensief werk wordt dit najaar een

COLOFON

Redactie | Gilbert Huybens, Siegfried Slangen,
Valerie Vrancken (eindredactie)
Redactieadres | Stadsarchief Leuven
Verantwoordelijke uitgever | Valerie Vrancken,
Blandenstraat 150, 3053 Oud-Heverlee
Beeldmateriaal | Stadsarchief Leuven, Erfgoedcel
Leuven, Siegfried Slangen, Lenn De Buysscher,
Raoul Daniëls, Chris Luyten
Druk | Drukkerij De Bie, Duffel
Vormgeving | AtelierAnnelies
www.atelierannelies.be

PRAKTISCHE INFORMATIE SALSA! VZW

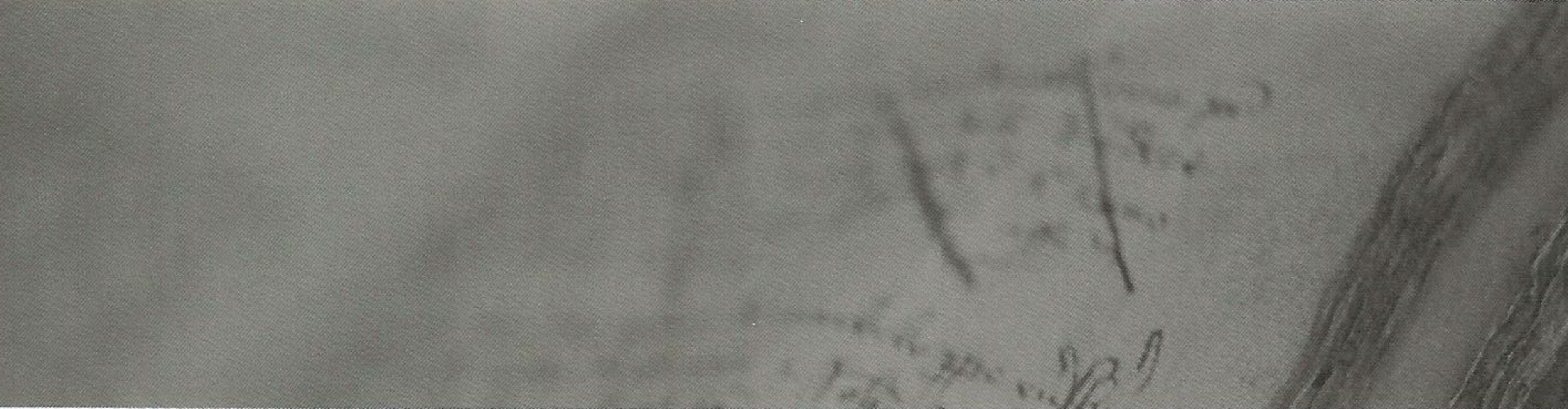
Website | www.salsa-archief.be
E-mail | salsaarchief@gmail.com
Adres | Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Ondernemingsnummer | 0871.629.528
Bestuursleden | Jules Audiens, Fernand Bertrand
(ondervoorzitter), Koen Dobbelaere, Hendrik
Ollivier (secretaris), Siegfried Slangen, Timo Van
Havere (penningmeester) en Valerie Vrancken
(voorzitter)
Erevoorzitter | Gustaaf Janssens

Lid worden? U kan lid worden van SALSA! vzw door
overschrijving van €20 (voor gewone leden) of €40
(voor steunende leden) op volgend rekeningnr.:
IBAN BE93 068-2420772-67. Dit lidgeld omvat de
driemaandelijks nieuwsbrief, mogelijkheid tot
aankopen van de eigen publicaties met korting
en gratis toegang tot de activiteiten van de
vriendenkring.

Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Tel. 016/27 42 22
archief@leuven.be

Je kan de leeszaal bezoeken van maandag tot
en met vrijdag van 9 tot 13 uur. Archiefstukken
aanvragen en raadplegen kan alleen op afspraak.

ISSN: 2593-6212

nieuw collectie- en archievenoverzicht gepubliceerd op de
website van het Stadsarchief. Daarmee wordt een belangrijke
stap gezet in de ontsluiting van de archieven en collecties,
en wordt het voor onderzoekers en geïnteresseerden veel
eenvoudiger om een overzicht te krijgen van wat er in het archief
te vinden is.

Daarnaast verschijnt er tegen het einde van het jaar
een **publicatie over de Fierlantscollectie**, een van de meest
waardevolle fotocollecties die het Stadsarchief bewaart. In
1864 kreeg fotograaf Edmond Fierlants van het Leuvense
stadsbestuur de opdracht om de belangrijkste monumenten en
gebouwen in de stad vast te leggen. Zijn foto's kaderden in een
ambitieuw project om met de nieuwste technieken van die tijd
het Belgische patrimonium in beeld te brengen. Leuven stond
daarin niet alleen: eerder had Fierlants al stadsgezichten gemaakt
in Brugge (1858) en Antwerpen (1860). Voor Leuven leverde dit
een indrukwekkende reeks beelden op van gebouwen, straten
en pleinen die in de daaropvolgende decennia vaak ingrijpend
veranderden of zelfs verdwenen. Tegelijk fotografeerde hij
stadsgezichten die vandaag nog steeds herkenbaar zijn:
waardevol niet alleen om hun historische inhoud, maar ook om de
uitzonderlijke technische kwaliteit van zijn opnames. In Leuven
zijn vandaag twee reeksen van zijn stadsgezichten bekend: het
album dat in opdracht van het stadsbestuur werd samengesteld
en nu in het Stadsarchief wordt bewaard, en een tweede,
overlappende reeks die zich in de universiteitsbibliotheek
bevindt. De nieuwe publicatie brengt deze reeksen samen en
voorziet elke foto van duiding. Zo krijgt de lezer niet alleen
een blik op de stad van toen, maar ook een beter begrip van de
manier waarop Leuven evolueerde in de 19de eeuw.

Daarnaast werkt het Stadsarchief dit najaar mee aan
de viering van **'50 jaar winkelwandelstraten'** in Leuven. In
september 1975 ondergingen de Diestsestraat, Mechelsestraat
en Pensstraat namelijk een ware metamorfose: van drukke
verkeersaders naar een autovrij winkelwandelgebied. Leuven
was daarmee een van de pioniers in België. Vijftig jaar later
staan we stil bij dit jubileum, dat wordt gevierd met tal van
activiteiten in september en oktober. Het Stadsarchief draagt
bij met historisch beeldmateriaal: oude foto's van winkelpanden
worden tentoongesteld in de etalages zelf, waardoor verleden
en heden letterlijk met elkaar in dialoog gaan. Daarnaast gidst
stadsarchivaris Marika op zaterdag 4 oktober bezoekers kort
door de geschiedenis van de Leuvense winkelwandelstraten. Het
volledige overzicht van de festiviteiten is terug te vinden op de
website van de Stad Leuven.

Ook bij de **herdenking van 100 jaar georganiseerde
openbare sociale zorg in Leuven** was het Stadsarchief de
afgelopen maanden betrokken. Specifiek wordt de oprichting in
1925 van de Comités voor Openbare Onderstand, de voorlopers
van de OCMW's, herdacht. Op basis van stukken uit het recent
overgedragen OCMW-archief wordt hierover een kleine expo
uitgewerkt die later dit najaar te bezoeken zal zijn. Kortom: de
komende maanden valt er heel wat te ontdekken in en rond het
Stadsarchief.

Graag tot op één van deze activiteiten en een prettig najaar
gewenst,
Het bestuur van Salsa! vzw

Achter de schermen van het Stadsarchief

In de rubriek 'Achter de schermen' stellen we u graag voor aan bekende en minder bekende gezichten die zich dagelijks inzetten voor de goede werking van het Stadsarchief. Voor deze nieuwsbrief interviewden we Olivier Kiefer. Hij werkt sinds mei 2025 in het archief als tijdelijke projectadviseur Itinera Nova.

Kunt u kort uitleggen wat uw functie precies inhoudt?

Mijn belangrijkste taak is ervoor te zorgen dat het Itinera Nova-project op een goede en gestructureerde manier blijft werken: ik organiseer en begeleid de vitale vrijwilligerswerking, ik zorg ervoor dat eventuele problemen of moeilijkheden worden opgelost en werk samen met onze partner, het Cologne Center for eHumanities (CCeH), aan de technische en digitale aspecten van het project. Verder bekijk ik hoe we Itinera Nova kunnen verbeteren en verken ik eventuele samenwerkingen met andere instellingen.

Wat trok u in het bijzonder aan in de vacature voor uw huidige functie?

Ik maakte voor het eerst kennis met het Itinera Nova-project tijdens mijn studie geschiedenis en was er meteen door gefascineerd. Hoewel ik de tijd toen niet had om mij als vrijwilliger aan te melden, is het wel altijd in mijn gedachten blijven hangen. Toen ik via mijn stageplaats voor de opleiding cultureel erfgoed de vacature voor projectadviseur doorgestuurd kreeg, solliciteerde ik zo snel als mogelijk.

Welk aspect van het werken in een archief heeft u het meest verrast?

Ik ben aangenaam verrast door het vele contact met mensen dat je toch hebt. Je kan zowel met je collega's als met externen bijna iedere dag wel een praatje maken. Er zijn ook bijna elke dag mensen van buiten het archief die zich in de *backoffice* bevinden. Het stereotype van archiefmedewerkers die, opgesloten in hun kantoren, de hele dag enkel bezig zijn met stoffige documenten, is dus compleet aan diggelen geslagen.

Wat is uw vroegste herinnering aan het Stadsarchief?

Mijn eerste bezoek aan het Stadsarchief was voor het onderzoek naar mijn masterthesis. Liesbeth had toen vijf ordonnantieboeken voor mij klaargelegd, maar ik kon ze niet allemaal doornemen. Daarom ben ik zo'n zes keer teruggekeerd om zeker te zijn dat ik alle nodige informatie over laatmiddeleeuwse wapendrachtwetten – het onderwerp van mijn thesis – had verzameld.

Hoe en wanneer hebt u uw passie voor geschiedenis en archieven ontdekt?

Mijn passie voor geschiedenis begon al op jonge leeftijd, toen ik als vijfjarige door de boekenkast

van mijn grootvader snuffelde en boeken over het verleden ontdekte. In de jaren daarna verkondigde ik steeds nadrukkelijker dat ik geschiedenis zou gaan studeren. Mijn liefde voor archieven ontstond pas tijdens mijn opleiding, toen ik besepte dat archieven en erfgoedbibliotheken alle boeken, documenten en paperassen bewaren waarmee geschiedenis wordt geschreven.

Is er een bepaald archiefstuk of -bestand dat u bijzonder nauw aan het hart ligt, of u op een speciale manier heeft geraakt?

Ik kan vanzelfsprekend geen enkel andere archiefreks kiezen dan de schepenbankregisters, anders zou ik het project waarvoor ik verantwoordelijk ben verraden. De akten in deze registers onthullen het reilen en zeilen van vroegere Leuvenaars in hun dagelijkse leven: een onderbelicht, en soms zelfs deels ongrijpbaar, aspect van het verleden dat daarom zo razend interessant is. Er duiken nog steeds fascinerende akten op, met een brede waaier aan boeiende figuren en rare snuiters.

Het sluikblad "Vrij Volk" (1943-1946)

De oorlogsjaren in Leuven vertonen veel gelijkenissen met de geschiedenis van andere Belgische steden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toch kreeg de stad aan de Dijle een bijzondere rol dankzij het opvallend hevige verzet. Al enkele weken na de Duitse inval en bezetting ontstonden in Leuven georganiseerde verzetsgroepen.

Verzetsgroepen in Leuven

In juni 1940 namen jonge militanten uit communistische en socialistische kringen het initiatief tot de oprichting van het Revolutionair Antifascistisch Front (RAFF). Hoewel deze organisatie weinig slagkracht ontwikkelde, leidde ze tot de vorming van het succesvolle Leuvense partizanencorps, bekend om zijn spoorwegsabotages en de ontregeling van energie- en communicatienetwerken. Een andere belangrijke beweging was de Nationale Koninklijke Beweging (NKB), die vanaf de herfst van 1940 vooral uit katholieke milieus leden aantrok. De NKB richtte zich aanvankelijk op verzet tegen de verplichte tewerkstelling door de Duitse bezetter en bood hulp aan mensen die weigerden te werken. Ze voorzagen deze werkweigeraars van valse papieren en hielpen hen aan onderduikadressen. Al snel breidde hun activiteiten zich uit naar het stelen en verspreiden van rantsoenzegels voor onderduikers, evenals het bieden van hulp aan gestrande Russische en Engelse soldaten. Het Belgisch Legioen/Geheim Leger, later Armée Belge Reconstituée (ABR) genoemd, bestond vooral uit beroeps- en reservemilitairen. Ze stonden bekend om de verspreiding van sluikpers en hun inbreng in inlichtingsnetwerken. In 1941 werd in Leuven een afdeling van het Onafhankelijkheidsfront opgericht, bedoeld om de samenwerking tussen verzetsgroepen te

coördineren. Dit lukte deels: vooral de NKB, het Belgisch Legioen en de Witte Brigade-Fidelio werkten nauw samen, soms zodanig dat de onderlinge verschillen vervaagden. De relatie met het partizanencorps verliep stroever.

Vrij Volk: een Leuvense sluikblad

Tegen eind 1941 kreeg de NKB steeds meer aandacht – ook van de Duitse politie, die hen als eerste verzetsgroep massaal begon op te sporen. Dat belette hen echter niet om vanaf maart 1943 een eigen sluikblad uit te geven. Het initiatief hiervoor kwam van Henri Verreydt (1914–?), Jan Crab (1921–2001) en (Germaan) Albert Blanchart (1920–1944). Omdat hun artikels maar niet gepubliceerd raakten in een aantal sluikbladen, besloten ze zelf een blad uit te geven. Het eerste nummer verscheen in mei 1943 onder de naam *De Nieuwe Tijd*. Om het lettertype onbekend te laten voorkomen, werd het eerste nummer typografisch gezet door Crab en Frans Cockx in de drukkerij van de stad Leuven, waar beiden werkzaam waren. Daar echter de naam al in gebruik bleek, werd voor het tweede nummer gekozen voor een nieuwe titel: *Vrij Volk*.

Het blad kende meteen succes. Van een oplage van 500 exemplaren groeide de productie in enkele maanden tijd naar 10.000 stuks. *Vrij Volk* viel op door zijn verzorgde vormgeving, de sprekende foto's van Emile Wolfs, en een consequente maandelijkse verschijning. Inhoudelijk was het blad even sterk: het bracht verslag uit van verzetsacties, vermeldde "verklikkers" en collaborateurs bij naam, en gaf praktische informatie over verplichte tewerkstelling, reglementen en de opsporingsmethoden van de bezetter. Dankzij contacten met een Britse inlichtingendienst kreeg de redactie

Drukkerij Arta in de Parkstraat waar tijdens de oorlogsjaren *Vrij Volk* gedrukt werd

regelmatig beeldmateriaal uit het buitenland, met updates over de strijd in Afrika, Italië en Japan.

Drukker Paul Mombaerts

Een vaak onderbelicht figuur in het *Vrij Volk*-verhaal is drukker Paul Mombaerts. Sinds 1936 runde hij de drukkerij Arta, op de hoek van de Parkstraat en de Vlamingenstraat. Hij woonde daar met zijn vrouw Germaine Homblé en hun drie jonge kinderen. Zijn vader, Armand Pierre Mombaerts, werd in 1942 op 68-jarige leeftijd door de Duitsers gearresteerd wegens het doorspelen van informatie aan de zogenaamde "vijand".

Paul Mombaerts drukte *Vrij Volk* onder de naam "De Belgische Vrije Pers", en ontwierp bovendien illustraties en lino's voor het blad, gesigneerd met "Pick" of "MB". Door zijn karikaturen kreeg het blad extra karakter. Daarnaast drukte hij valse documenten in opdracht van de NKB: identiteitskaarten, vrijstellingen voor arbeidsdienst en legitimatiedocumenten. Ook stond hij in voor het ontwerp van de afbeelding op de voorpagina en het drukwerk van het tweetalige sluikblad *België – Belgique*, waarvan slechts twee nummers verschenen voor initiatiefnemer Gaston Carolus in Antwerpen werd neergeschoten.

Ruime verspreiding

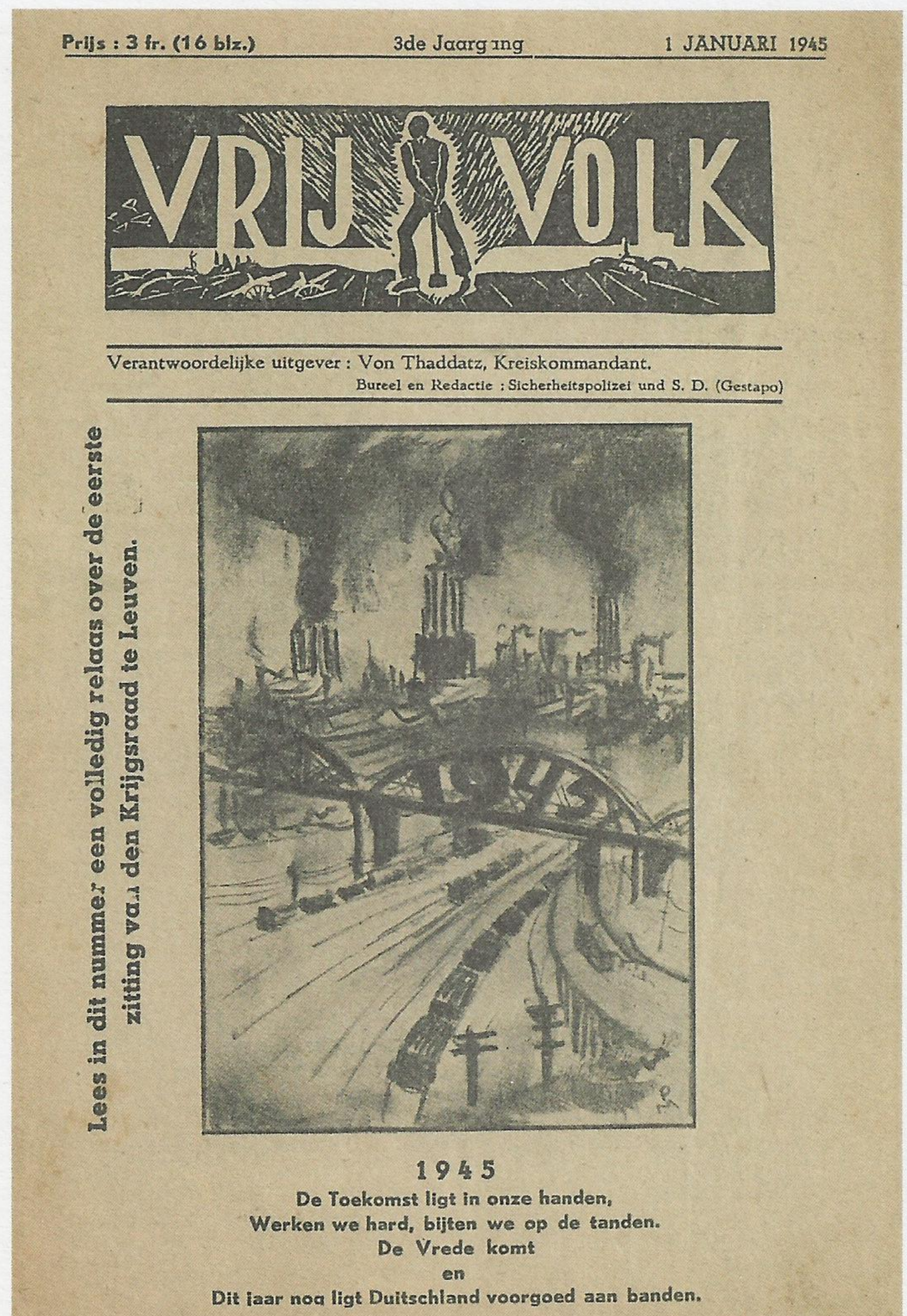
De drie initiatiefnemers en Paul Mombaerts konden rekenen op meer dan 104 medewerkers. Vooral voor de verdeling van het blad bestond een uitgebreid netwerk, dat zich niet beperkte tot Leuven. Ook in andere provincies waren er actieve verdelers en raakte het blad tot ver buiten Leuven verspreid. Een opvallende scène speelde zich bijvoorbeeld herhaaldelijk af op het station van Geetbets: vrouwen, verkleed als mannen, maakten handig gebruik van de drukte bij het opstappen om mijnwerkers op weg naar Luik snel een exemplaar toe te stoppen. Voor wie wist wat er écht aan de hand was, moet het een fascinerend schouwspel geweest zijn. De mijnwerkers zelf bleven meestal verbouwereerd met hun exemplaar achter.

Ook in het buitenland diende het sluikblad als belangrijke informatiebron. Zo las de Belgische radio in Londen begin april 1944 tijdens een uitzending fragmenten voor uit het maartnummer. Voor de vele medewerkers die hun leven riskeerden voor de publicatie en verspreiding van dit krantje, was dat een krachtige erkenning van hun werk.

Een gewaagde onderneming

Want het uitgeven van een sluikblad was allesbehalve vanzelfsprekend – zelfs al werd op de voorpagina de fictieve uitgever "Von Thaddatz, Kreiskommandant" vermeld, verwijzend naar Reinold Von Thadden-Trieglaff die van 1942 tot 1944 Kreiskommandant in Leuven was. De redactie moest herhaaldelijk het materiaal verplaatsen om ontdekking te voorkomen: zo werd het materiaal aanvankelijk bewaard bij Jan Crab zelf, daarna onder andere op een kerkzolder, in het woongedeelte boven de kruidenierswinkel van Dumarteau in de Bondgenotenlaan en het ouderlijk huis van Frans Cockx.

Velen onder hen betaalden voor deze verzetsdaden een hoge prijs. Zo werd Albert Blanchart begin september 1943 gearresteerd, daags na zijn huwelijksverlof. Hij werd op 2 maart 1944 in Breendonk geëxecuteerd. Ook Emile Wolfs, die na Blanchart de verspreiding van het blad op zich had genomen, werd opgepakt. Hij overleed op 10 april 1945 in het concentratiekamp van Bergen-Belsen. Verbindingsagente en verdeelster Amélie Van Looy (1899-?), die samen met Wolfs tijdens de razzia van 18 februari

Titelpagina van *Vrij Volk* van 1 januari 1945 met een lino'snede van Paul Mombaerts

1944 werd opgepakt, overleefde haar gevangenschap en werd op 10 mei 1945 door het Zweedse Rode Kruis bevrijd uit Ravensbrück.

Vrij Volk na de bevrijding

Na de bevrijding bleven Henri Verreydt en R. Verlinden het blad uitgeven. Vanaf juli 1945 werd het niet langer in Leuven gedrukt, maar bij N.V. Altiora in Antwerpen. Ook de inhoud veranderde: er verschenen verslagen van processen voor de Krijgsraad, getuigenissen van Leuvenaars die de kampen hadden overleefd – zoals Pauls vader Armand Mombaerts. Ook de moedige Leuvense verzetsvrouwen die onder erbarmelijke omstandigheden het concentratiekamp van Ravensbrück overleefden, kregen ruime aandacht. Hun indrukwekkende verhaal kwam aan bod in maar liefst zes edities van het sluikblad, gepubliceerd tussen 28 juli en 15 september 1945. Daarnaast vonden ook onderwerpen buiten het verzet hun weg naar het blad, zoals film- en sportnieuws, en verslagen van Leuvense evenementen zoals de Meiboomplanting.

Bewaring en schenking

De reeks *Vrij Volk* van het Stadsarchief is op twee exemplaren na (mei en oktober 1944) volledig. Ze kon worden samengesteld aan de hand van exemplaren uit de collectie Eugène Sprengers en dankzij verschillende schenkingen. De meest bijzondere schenking kwam van Tony Mombaerts, zoon van drukker Paul, die als kleuter werd afgebeeld in het blad bij het artikel over zijn grootvader Armand.

De Leuvense Koeienschieters

In herinnering aan Jos Stroobants (1947-2025)

woordkunstenaar par excellence

Gilbert Huybens

Spot- of bijnamen voor inwoners van steden en gemeenten zijn meestal ontstaan uit historische gebeurtenissen of lokale tradities. Zo bijvoorbeeld worden de inwoners van Aalst *ajuinefretters* genoemd vanwege de ajuinteelt in de streek; die van Diest zijn *mosterdschijters*, een verwijzing naar de vieringtoren van de Sint-Sulpitiuskerk die de vorm heeft van een mosterdpot; de Hobokenaars zijn *strontboeren* omdat de landbouwers in de tweede helft van de 19de eeuw met de beerton op de kar naar hun akkers trokken; de Lierenaars zijn *schapenkoppen* omdat ze begin 15de eeuw een schapenmarkt verkozen boven een universiteit die dan in 1425 in Leuven werd opgericht enz. Tikt men op google *Belgische spotnamen* in, dan verschijnt een alfabetische lijst van talrijke steden en gemeenten met hun grappige bijnamen of *locofaulismen*.

De naam *koeienschieter* die de Leuvenaars al vanaf het einde van de 17de eeuw dragen, wordt in verband gebracht met een bizar voorval dat in de Dijlestad heeft plaatsgevonden. Tijdens de oorlogen die de Franse koningen Lodewijk XIII en XIV voerden om de Spaanse hegemonie in de Nederlanden te verbreken en alzo de Spaanse gebieden in te palmen, werden lokale bevolkingsgroepen zelden gespaard van gewelddadige strooptochten die door rondtrekkende bendes, meestal bestaande uit onderbezoldigde huursoldaten, werden gehouden. Sommige auteurs menen te weten, helaas zonder bronvermelding, dat er in januari 1691 zo'n ongewenste confrontatie met een bende zou zijn geweest. Volgens oud-stadsarchivaris Marcel Peeters (1925-1993) gebeurde dat op 19 januari,¹ historicus Eduard van Ermen (1956-2014) situeert die tijdens een 'beleg van de stad' in 1691 door de Fransen,² stadsgids Jo Celis (°1958) citeert een brief d.d. 17 januari van een anonieme generaal waarin die het voorval bij de Staten-Generaal van Brabant ter sprake bracht.³

Uit de verslagen van de stadsmagistraat vernemen we dat tussen 12 en 19 januari 1691: 1. 'de wachte tot naerdere ordre sal optrecken met volle roth [intens] sonder de gevryde [vrijgestelden] ende is ontrent ten thien uren des nachts den allarm alhier begonst'; 2. de verschillende stadswijken in 'cas van allarm' in paraatheid worden gebracht; 3. 'ider corporael met sijn volck' zich op de voorziene plaatsen op de vesten zal opstellen op straffe van een geldboete van zes gulden; 4. een rapportage van de gebeurtenis, geschreven door de Friese generaal Hans Willem van Aylva (ca. 1633 - † bij Leuven, 21 februari 1691), door de stadsmagistraat in zitting van 19 januari werd goedgekeurd.⁴ Is het deze generaal die Celis bedoelt?

Het verhaal, zoals het door vele generaties werd overgeleverd, luidt als volgt. Bij het invallen van de nacht en in volle maanlicht zagen stadswachten

schaduw en die zich in de weiden buiten de stadsvesten sluipend voortbewogen.⁵ Onmiddellijk werd gedacht aan een Franse bende die een dreiging inhield voor de stad. De noodklok werd geluid en in een mum van tijd grepen alle strijdbare mannen naar de wapens en repten zich naar de stadsvesten. Daar werd de vermeende vijand, die gedurende de hele manoeuvre onzichtbaar bleef en geen enkel schot loste, van alle kanten in het wilde weg bekogeld. Bij dageraad wilden de Leuvenaars het aantal doden tellen. Maar euforie maakte plaats voor desillusie: in de weiden lagen geen menselijke lichamen, maar dode koeien. Voor de enen een schaamteloze vertoning, voor de anderen een hilarisch moment. De spotnaam *koeienschieters* was gemaakt!

LIEDEREN

De wellicht oudste vermelding van die naam vinden we in een vroeg 18de-eeuws liederenhandschrift dat door een Leuvense student werd samengesteld en dat in UGent [hs. H1333] wordt bewaard.⁶ In het lied op fol. 6v staat de term *koyschiter* naast de spotnamen van Mechelen, Geel, Diest en Baal.

In een ander onbekend en laat 17de-eeuws lied uit een verzamelhandschrift van de Koninklijke Bibliotheek Brussel, dat we in bijlage weergegeven, worden aan het verhaal intrigerende details toegevoegd. 'Dient de waarheyt somtyts niet gesejt' [strofen 1 en 14], aldus de anonieme dichter, toch loont het de moeite enkele van zijn belevenissen onder de aandacht te brengen.

Op een nacht bespeurde de torenwachter (van de Sint-Pieterskerk) onraad en blies hij 'onophoudelijk' op zijn hoorn (trompet). Op het geluid van de (storm)klok ['er werd geklept'] verzamelden gilden en inwoners van de stadswijken op de (Grote) Markt en informeerden naar de reden voor het alarm [str. 2-3]. Als reactie op het antwoord van de torenwachter – hij had namelijk in het veld omtrent Park 'grote hoopen' waargenomen waardoor de stad haar 'maagdom' [maagdelijkheid] zou verliezen [str. 4] – wisten de burgers meteen wat hen te doen stond. Er werd poeder en lood gekocht en veel brandewijn gedronken 'om staut te syn' [om dapper ten strijde te trekken] [str. 5]. Bij het vrouwvolk riep de tijding ambivalente gevoelens op: de een was blij dat haar man nog sliep, een andere dacht dat ze weduwe zou worden en 'crees als een prey' [schreeuwde hard en schel], een derde, 'audt van jaeren, sonder hop van te erpaeren' [hertrouwen], wou haar man niet laten gaan [str. 6-7]. Vanop de vesten schoten de Leuvenaars op de 'coeyje beenen naer tperck bosch en schoote sy oock dickwils los' [en misten vaak hun doel: str. 8]. Van de juristen beweerde de dichter dat ze van schrik in hun broek pisten, maar dat hij er verder niets over kwijt wou anders zou hij op zijn 'backhuis' [smoel] krijgen, en dat de

1 Peeters M., *Leven in het oude Leuven*, Gent, 1992, p. 128-129.

2 Van Ermen E. (red.), *Van petermannen en koeienschieters. Kroniek van Leuven*, Leuven, 1997, p.102. In dat jaar is er geen belegering van de stad door Franse troepen geweest!

3 Celis J., *Leuven stad van kennis*, Gent, 2025, p. 128-130.

4 Stadsarchief Leuven, *oud archief*, nr. 331, fol. 82r-83v.

5 Uit een vroeg 18de-eeuws lied zou dat aan de Parkpoort zijn geweest, zie bijgevoegd blad.

6 Braeckman W., 'Liederen uit Leuvense studentenmiddens van de late zeventiende eeuw', in *Volkskunde*, 93/3 (1992), p. 167-188.

theologanten, 'ghewapent als vise quanten' en aangevoerd door de befaamde theoloog Martinus Steyaert (1647-1701), zich gedroegen als verwaande betweters die de Fransen wel een lesje zouden leren [str. 9-10]. Paniek was er bij de begijnen die hun huisraad, waaronder pispotten en lollepotten,⁷ lieten opslaan bij de augustijnen en ook bij een vrouw die haar kleren en gouden voorwerpen bij de predikheren in bewaring gaf [str. 11]. Een (anonieme Spaanse) gouverneur op inspectieronde, liet – 'boos en met reden' – de Leuvenaars verstaan dat er absoluut geen gevaar was en dat ze het vuren moesten staken. Zes petermannen die zijn opmerking smalend aanhoorden, leidden hem onder schot langs de stadsomwalling tot aan de stadspoort waar hij zich moest verantwoorden [str. 12-13]. Sinds die dag werden de Leuvenaars gebrandmerkt als 'grootste zotten', titel die de Mechelaars kort voordien nog voerden omdat ze in de nacht van 27/28 januari 1687 de Sint-Romboutstoren in volle maanlicht – denkende dat die in brand stond – hadden geblust [str. 14].

GEDICHT

In het lange gedicht *De Lovensche Koeyschueterij* dat in de *Lovensche sackalmanach* van 1765 (p. 30-40) is opgenomen en in het stadsarchief berust, komen dan weer andere details aan bod. Zo greep, aldus de dichter, de schermutseling plaats in december 1690 en toonde de maan zich 's nachts 'soo schoon als't sonne licht'. Twee ladderzatte studenten – 'soo 't gherucht is' – wisten een stadswachter 'niet minder sat als sy' te overhalen. Op de stadswal hoorde het 'volsopen' (straalbezopen) trio koeien brullen en dacht dat de Fransen in aantocht waren. Onder het geluid van klok en trom en 'vreeslyk vrouwghehuyl', liep de bevolking in een verwaasde toestand – heel geestig verteld – naar de vesten. Daar gaf 'monsieur Alpheris' [vaandeldrager] met zijn vlag 'van een doek of

misschien een oude broek' het signaal om met musketten en het kanon te schieten. Ook studenten waren van de partij en werden geleid door 'den hopman magnifiek, toegerust als een antiek' [de rector] die met een boekwiltkoekenpan het gevecht aanging. Zelfs 'doctoren, die meer letters verdoen, als d'aldersoetste setters in de Plantynsche drukkerij' schoten in actie.

Over de betrokkenheid van het plaatselijke Spaanse garnizoen, dat even wordt vernoemd als 'hoeding [bescherming] van de stad', is er een leemte in de informatie. Doodleuk meldde de dichter dat de universiteitsstad 'daer de wysheydt woont, nu oock sotheydt bethoont'. Hij beschouwde de gebeurtenis zelfs als het achtste stadswonder van Leuven en voegde die toe aan de zeven bestaande waarvan hij er enkele opsomt: 'de levenden onder de doden' (de oude Sint-Michielskerk), 'de klok buiten de toren' (Sint-Jacobskerk), 'de toren lager dan de kerk' (het oude karmelietenklooster) en 'de toren zonder nagels' (Sint-Geertruikerkerk).⁸

Twee getuigen houden de herinnering aan het voorval levend:

A. In 1991 ontwierp Peter Vanbekbergen (°1962) het beeld *De koeieschieter* dat op een sokkel voor de studentenresidentie *Camilo Torres* in de Brusselsestraat is geplaatst. Het werd ontworpen in opdracht van Bouwonderneming Anders Bouwen en Galerij Gamma.

B. In 2011 schonk de carnavalsvereniging *De Orde van de Pietermannen* aan de stad een reus met de naam *Kobe Koeienschieter*. Hij is 4,4 meter hoog, werd in de Sint-Pieterskerk gedoopt en stapt sindsdien, met andere Leuvense reuzen, mee in alle feestelijke optochten.

⁷ Een lollepote is een kleine stenen vuurpot die de dames onder hun rokken plaatsten om hun onderlichaam te verwarmen.

⁸ Peeters M., *op. cit.*, p. 125-127.

A. (links) *De koeieschieter*
© foto: Raoul Daniels

B. (rechts) *Kobe Koeienschieter*
© foto: Chris Luyten

IN DE KIJKER | Geheimschrift of een leeg register in het Stadsarchief?

Lenn De Buysscher

Het vast personeel van het Stadsarchief werd deze zomer ondersteund door zes jobstudenten: Eliyash, Matilda, Yoran, Sofie, Joppe en Lenn. Zij werkten mee aan tijdrovende klussen en zorgden voor vooruitgang in omvangrijke opdrachten. Denk daarbij aan de inventarisatie van vreemdelingendossiers, affiches van de Schouwburg, bouwvergunningen en het aanbrengen van barcodes op boeken uit de bibliotheek.

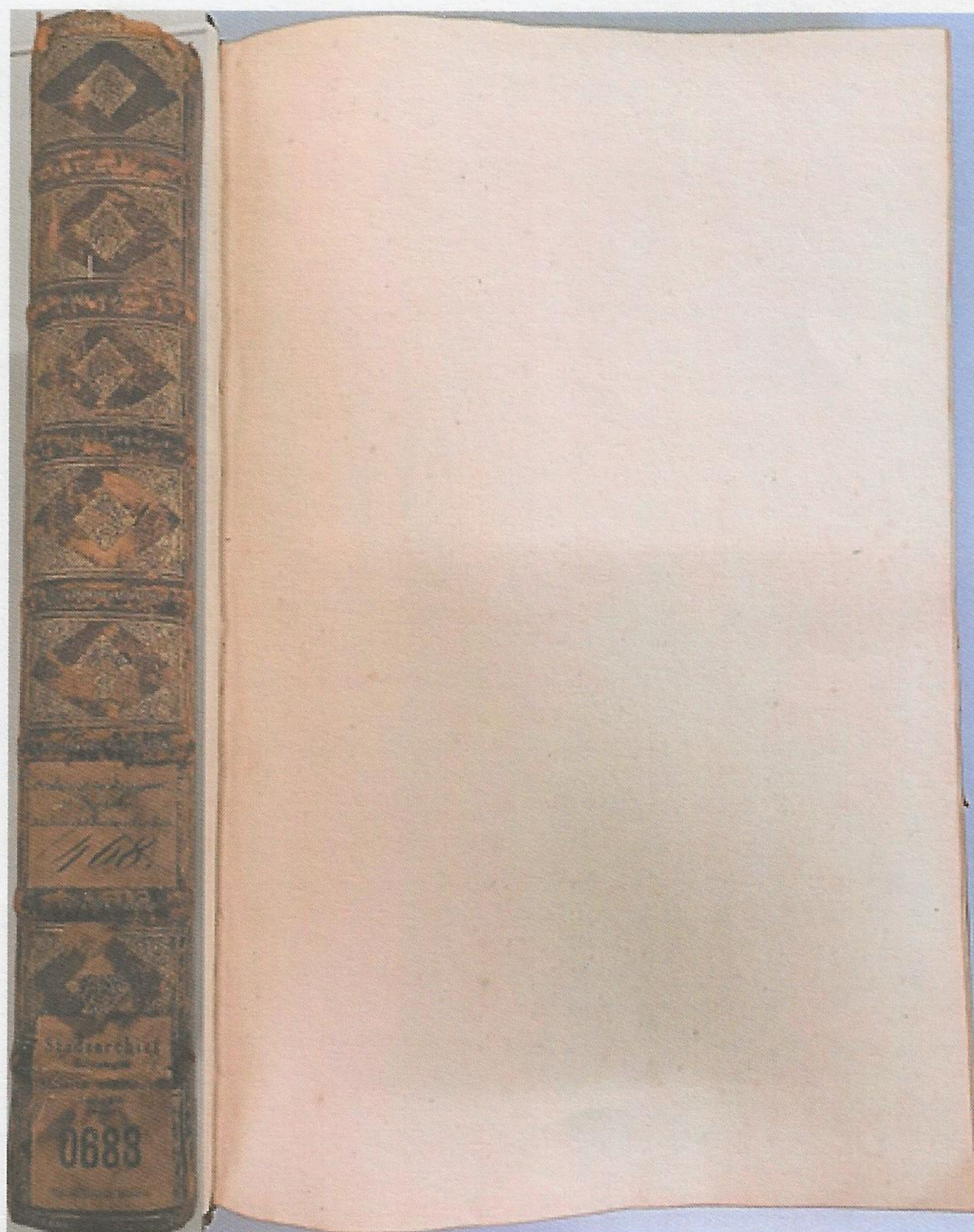
Daarnaast namen zij ook het bestand *Oud Archief* (1164-1795) onder handen. Ze stelden een overzicht op van de materiële toestand van de afzonderlijke dossiers en registers en vervingen versleten verpakkingen. Tijdens die controle kwamen enkele bijzondere vondsten aan het licht, waaronder het opmerkelijke register dat hier is afgebeeld.

Ja, u ziet het goed: dit blad is leeg, of lijkt toch leeg op het eerste gezicht. En het bleef niet bij één blad, want het volledige register bleek volledig leeg te zijn. De vraag drong zich dan ook op waarom dit fraai lederen en met goudversierde register al die tijd in het *Oud Archief* werd bewaard. Misschien staat het wel vol geheimschrift?

Om de werkelijke reden achter de bewaring te achterhalen, werd teruggegrepen naar de beschrijving in de inventaris van Joseph Cuvelier uit 1938, de meest recente inventaris van het *Oud Archief*. Daarin duiken her en der enkele "speciallekes" op, waaronder de beschrijving van dit specifieke register. Er staat namelijk: "register voorbestemd om het vervolg van het vorige volume te krijgen, maar in zijn volledigheid leeg gelaten".

Dat "vorige volume" betreft een register waarin een vijftigtal wapenschilden werden opgenomen van families die tot de Sint-Pietersmannen behoorden. De Sint-Pietersmannen waren leden van het Leuvense patriciaat en ze waren nauw verbonden met de gemeenschap van de Sint-Pieterskerk. Een aanzienlijk deel van dat register werd echter ook leeggelaten, volgens Cuvelier omdat het nooit volledig werd afgewerkt. Nadat die bijzonderheid in de beschrijving onze aandacht trok, werden beide registers grondig met elkaar vergeleken. Daaruit bleek dat het tweede register hoogstwaarschijnlijk toch geen vervolg vormde op het eerste: de boekbindingen, logo's op de platten en de papierwatermerken verschillen namelijk licht van elkaar.

De ware reden voor de bewaring blijkt dus een kleine vergissing van Cuvelier te zijn en helaas niet een register vol mysterieuze geheimschriften.

Het mysterieuze lege register
(Stadsarchief Leuven, *Oud archief*, nr. 683).